

Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji *International Conference on the History of Nursing*, Florencja, 13–15 lutego 2020 r.

W dniach 13–15 lutego 2020 r. w sercu Toskanii, we Włoszech odbyła się Międzynarodowa Konferencja Historii Pielęgniarstwa. Miejsce i czas konferencji nie były przypadkowe, została bowiem zorganizowana we Florencji, miejscu urodzenia Florencji Nightingale – twórczyni nowoczesnego pielęgniarstwa z okazji nadchodzącej dwusetnej rocznicy jej urodzin (12 maja 1820 r.).

Organizatorami konferencji były: Włoskie Towarzystwo Pielęgniarskie (Consociazione Nazionale Associazioni Infermieri – CNAI) – najstarsze włoskie stowarzyszenie pielęgniarek świeckich oraz Europejskie Stowarzyszenie na rzecz Historii Pielęgniarstwa (European Association for the History of Nursing – EAHN). Ponadto wśród członków Komitetu Organizacyjnego znaleźli się przedstawiciele Instytutu Florencji Nightingale Kanadyjskiego Stowarzyszenia Historii Pielęgniarstwa (Canadian Association for the History of Nursing – CAHN), Uniwersytetu Florenckiego i Szpitala Uniwersyteckiego Meyer.

W skład Komitetu Naukowego weszły następujące osoby: Stefano Bambi (Careggi University Hospital, Florencja), prof. Geertje Boscha (Canadian Association for the History of Nursing – CAHN, Uniwersytet Kolumbii Brytyjskiej), Barbara Caposciutti, Daniele Ciofi (OPI Firenze and Pistoia, Szpital Meyera), prof. Gerard Fealy (Uniwersytet w Dublinie), prof. Filippo Festini (Uniwersytet Florencki), prof. Christine Hallet (Uniwersytet w Huddersfield, UKAHN, EAHN), prof. Anna La Torre, Ramona Melis, Patrizia Mondini, prof. Sioban Nelson (Uniwersytet w Toronto), prof. Karen Nolte (Uniwersytet w Heidelbergu, EAHN), Stella Neri, Dr Guya Piemonte (Uniwersytet Florencki), prof. Anna Marie Rafferty (King’s College London), prof. Laura Rasero (Profesor Uniwersytetu Florenckiego), Paola Stillo, prof. Cecilia Sironi i Nannie Wiegman (Dyrektor Instytutu Florencji Nightingale).

Konferencja zgromadziła ekspertów z całego świata, przede wszystkim przedstawiciele pielęgniarstwa – badaczy historii tego zawodu,

ale i historyków, socjologów, pracowników socjalnych i pielęgniarstwa praktykujące oraz doktorantów i studentów pielęgniarstwa. Reprezentowali oni środowiska uniwersyteckie w różnych krajach, m.in. Wielkiej Brytanii – Kingston University and St George’s, University of London, University of Kent, University of Huddersfield, University of Leeds, University of Manchester, The University of West; Stanach Zjednoczonych – University of Wisconsin-Madison, University of Pennsylvania, University of Toledo, University of North Carolina; Kanadzie – University of Calgary, York University, University of Toronto; Japonii – Kameda University of Health Sciences; Chile – Universidad de Chile; Portugalii – University of Minho; Hiszpanii – University of Cádiz; Norwegii – The Arctic University of Norway; Belgii – Catholic University Leuven; Niemiec – Frankfurt University of Applied Sciences, Uniwersytet w Heidelbergu; Estonii – Tallinn Health Care College; Słowenii – Nurses and Midwives Association of Slovenia; Polski – Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Państwowa Uczelnia Zawodowa im. Ignacego Mościckiego w Ciechanowie. Ponadto nie zabrakło przedstawicieli włoskich uniwersytetów (m.in. z Rzymu, Florencji, Bergamo, Mediolanu). Uczestnicy oprócz uniwersytetów reprezentowali pielęgniarские towarzystwa naukowe ze wszystkich krajów biorących udział w Konferencji.

Ponad 200 uczestników przybyło z 22 krajów. Wśród krajów europejskich byli to przedstawiciele Wielkiej Brytanii, którzy stanowili najliczniejszą grupę (26 wystąpień), Włoch (15), Belgii (3), Chorwacji (2), Danii (1), Estonii (1), Hiszpanii (7), Malty (1), Niderlandów (2), Niemiec (5), Norwegii (3), Portugalii (4), Słowenii (2) oraz Szwajcarii (1) i Polski (5). Obecni byli również reprezentanci Australii (1), Japonii (1), Chile (2), Brazylii (3) oraz Stanów Zjednoczonych (4), Kanady (12) i Izraela (1).

Inauguracja konferencji odbywała się w zabytkowej scenerii Pałacu Vecchio z XIII/XIV w., w Salone dei Cinquecento, największej sali posiedzeń we Włoszech, ozdobionej freskami z okresu renesansu oraz marmurowymi rzeźbami (wśród nich dzieło Michała Anioła *Geniusz unicestwiający dzięką bestię* oraz posągi autorstwa Vincenza de’ Rossi *Herkules i Diomedes*) (fot. 1).

Ceremonii otwarcia dokonała prof. Cecilia Sironi – przewodnicząca konferencji, była przewodnicząca CNAI, wraz z prof. Anną La Torre – współprzewodniczącą konferencji, wiceprzewodniczącą EAHN. Tworząc serdeczną atmosferę podczas powitania, podkreśliły one główny cel konferencji, jakim było zwrócenie uwagi uczestników na

Fot. 1. Miejsce inauguracji konferencji, Salone dei Cinquecento w Palazzo Vecchio. Ze zbiorów M. Marcysiak

znaczenie badań historycznych w opiece pielęgniarskiej. W otwarciu uczestniczyli przedstawiciele różnych instytucji, m.in. burmistrz miasta Florencji, szef Włoskiego Czerwonego Krzyża, prezes CNAI. Wszyscy nawiązywali do wielkiej pielęgniarki Florencji Nightingale i dostrzegali znaczenie jej wkładu we współczesną opiekę pielęgniarską, podkreślając jej związki z miastem, w którym się urodziła.

Wykład inauguracyjny zatytułowany *Wizje i rewizje: Ideale pielęgniarskie Florence Nightingale* wygłosiła Christine Hallett – profesor historii pielęgniarstwa na Uniwersytecie w Huddersfield, przewodnicząca Brytyjskiego Stowarzyszenia Historii Pielęgniarstwa (UK Association for the History of Nursing – UKAHN) i przewodnicząca EAHN. W wykładzie wyjaśniła genezę niektórych idei Nightingale. Dokonując analizy jej pism (publikacji i listów), pokazała, w jaki sposób kształtowały się przekonania Nightingale w kontekście kulturowym, medycznym i duchowym czasów, w których żyła (np. idee Muskularnego Chrześcijaństwa, portofeminizmu czy miazmatyczna teoria powstawania chorób).

Profesor Paul De Raeve – sekretarz Generalny Europejskiej Federacji Stowarzyszenia Pielęgniarskiego (European Federation of Nurses Associations – EFN) wygłosił wykład pt. *Historia pielęgniarstwa wzmocniona prawodawstwem UE*. Doceniając wartość historii pielęgniarstwa w rozwoju tej dziedziny, dostrzegł potrzebę prowadzenia

badań i konieczność wsparcia w tym zakresie. Odniósł się również do bieżącej praktyki w różnych krajach oraz potrzeby promocji i ochrony zawodu pielęgniarki, a także konieczności ustalenia kompetencji z uwzględnieniem UE i integracji europejskiej. Przedstawił znaczenie dyrektywy Parlamentu Europejskiego, znowelizowanej w 2013 r., w sprawie uznawania kwalifikacji zawodowych. Ekspresyjne wystąpienie wywołało dyskusję. Okazało się, że problemy pielęgniarstwa są podobne na całym świecie. Raeve szczególnie podkreślił znaczenie opieki nad przewlekle chorymi.

Zwieńczeniem ceremonii był bankiet powitalny, co stwarzało doskonałą okazję do nawiązania relacji i wymiany pierwszych spostrzeżeń.

W kolejnych dniach miejscem konferencji było II Fuligno – zabytkowy budynek z XIV w., od 1316 r. mieścił się tu klasztor sióstr augustynek, następnie franciszkanek, a od 1829 r. po renowacji służył jako szkoła dla biednych dziewcząt, od 1997 r. pełni funkcję centrum konferencyjnego. Historyczne, urokliwe miejsce wkomponowane w architekturę centrum Florencji stwarzało doskonałe warunki do podejmowania ważnych i trudnych dyskusji dotyczących historii pielęgniarstwa.

Drugiego dnia konferencji wygłoszono 111 referatów (90 międzynarodowych i 21 w języku włoskim), zaprezentowano także 11 plakatów i dwie wystawy. Cztery sesje międzynarodowe i jedna włoska odbywały się jednocześnie.

Tematyka sesji obejmowała: historię praktyki pielęgniarstwa, pielęgniarstwo w czasie wojny, rozwój tradycji i kultury pielęgniarstwa w Europie, ogólną historię pielęgniarstwa, umiędzynarodowienie w pielęgniarstwie, pielęgniarstwo przed Florencją Nightingale i historię praktyki, pracę pielęgniarek w szpitalach, historię przywództwa w pielęgniarstwie, wkład Florencji Nightingale w pielęgniarstwo we Włoszech i jej światowe dziedzictwo oraz inne tematy związane z pielęgniarstwem i opieką zdrowotną. W każdej z poszczególnych sesji prezentowano od czterech do sześciu tematycznych, 15-minutowych wystąpień oraz przeznaczano 5 minut na dyskusję po każdym wystąpieniu. Wielość referatów w poszczególnych sesjach tematycznych pozwala tylko na fragmentaryczne przedstawienie prezentowanej problematyki.

Światowe dziedzictwo Florencji Nightingale w pielęgniarstwie stanowiło przewodnią myśl konferencji. Od lat prowadzone są badania nad wkładem Nightingale w edukację pielęgniarek, teorię pielęgnowania, etykę oraz jej rolę jako reformatora, administratora, inicjator-ki rozwiązań systemowych, badacza i statystyka. Powyższa problematyka podejmowana była przez wielu badaczy, co ukazało uniwersalne

i ponadczasowe znaczenie dziedzictwa Florencji Nightingale nie tylko dla teorii pielęgniarstwa, ale także medycyny w ogóle. Kanadyjskie badaczki Sandra Harrison i Evy Aude Nazon z Uniwersytetu w Quebecu i Jorunn Irene Mathisen z Norwegii (Oestfold Universit College) w wystąpieniu pt. *Pierwszy norweski uczeń Nightingale – lekarz z okręgu wiejskiego* ukazały dzieło dr. E. Kaurina inspirowane teoriami Florencji Nightingale.

Często podejmowaną problematyką była historia pielęgniarstwa podczas wojen. Dociekania badaczy pozwoliły odkryć nieznaną dotąd zasługi włoskich pielęgniarek w wojnie krymskiej, które podobnie jak Florencja Nightingale podejmowały humanitarne działania, pielęgnując rannych żołnierzy, co znacznie zmniejszyło śmiertelność (Carol Helmstadter, University of Toronto, Kanada). Natomiast Alison Fell (University of Leeds, Wielka Brytania) w wystąpieniu *Od jednej wojny do drugiej: francuskie pielęgniarki wojenne i Komisja ds. Zapobiegania Gruźlicy we Francji* podkreśliła konsekwencje gruźlicy we francuskim wojsku – zmniejszenie liczby żołnierzy. Analiza Komisji ds. Zapobiegania Gruźlicy we Francji pokazała międzynarodowe powiązania między francuskim lobby zdrowia publicznego a Fundacją Rockefellera. Zdobyte doświadczenie pozwoliło realizować zadania w zakresie ochrony zdrowia publicznego po wojnie. Inny wymiar pielęgniarstwa w czasie wojny zaprezentowała angielska badaczka Amanda Lynn Gwinnup (University of Huddersfield) w wystąpieniu *Pielęgniarki wymagające opieki: brytyjskie pielęgniarki pierwszej wojny światowej i ich doświadczenia jako niepełnosprawnych emerytowanych weteranów*. Analizując dane National Archives w Londynie, zwróciła uwagę na trudności w otrzymaniu emerytur wojennych przez pielęgniarki. Z kolei Chelsea Sambells (University of Huddersfield, Wielka Brytania) podjęła zagadnienia „humanitaryzmu ponad neutralnością”, przedstawiając działania szwajcarskiej pielęgniarki podczas II wojny światowej. Mimo neutralności państwa Szwajcarski Czerwony Krzyż i inne szwajcarskie organizacje charytatywne były jednymi z pierwszych, które udzielały pomocy dzieciom w krajach pod okupacją nazistowską. Doświadczenia pielęgniarstwa wojskowego w Izraelu, w czasie wojny i poza nią zostały zaprezentowane przez Ronen Segev (Ruppin Academic Center, Nursing Department, Izrael). Izraelski Korpus Medyczny został założony w 1949 r., aby zapewnić zorganizowane i odpowiednie leczenie w strefie działań wojennych i na odległych obszarach cywilnych. Pielęgniarki z Korpusu uczestniczyły we wszystkich pięciu wojnach Izraela w latach 1948–1983,

a także zajmowały znaczącą rolę w absorpcji imigrantów i cywilnych szpitalach peryferyjnych, dlatego zasadne było przedstawienie pierwszych badań w tym zakresie.

Istotne znaczenie dla rozważań historycznych miały prezentacje przedstawicieli poszczególnych krajów, m.in. Estonii, Szwajcarii, Hiszpanii, Kanady i Chile, ukazujące funkcjonowanie pielęgniarstwa, budowanie tożsamości zawodowej, trudności organizacyjne i wyzwania w opiece pielęgniarstwie w różnych kulturach i specyficznych uwarunkowaniach. *Niewidzialna pielęgnacja w Tarapacá i widoczna dla historii* to interesujący referat zespołu badaczek z Chile (Lidia Elena Osorio-Olivares, Sonia del Carmen Cruz-Cisternas, Cecilia Moya-Suarez, Red Historia Enfermería), które przedstawiły początki pielęgniarstwa zawodowego w regionie Tarapaca na północy Chile, na najsuchszej pustyni świata. Powstało ono dopiero w 1950 r., odkąd pielęgniarki świadczyły usługi opieki zdrowotnej dla szeroko rozproszonej populacji, podróżując na dużych wysokościach w palącym słońcu i mrozie, aby dostać się do odległych wiosek.

Podjęmowano również istotną dla społeczeństw na całym świecie kwestię zdrowia publicznego i jego rozwoju. W interesującym wystąpieniu Mathilde Hackmann (Evangelische Hochschule für Soziale Arbeit & Diakonie, Niemcy) pt. *Od jednej pielęgniarki okręgowej po kompleksową publiczną służbę zdrowia – czynniki sukcesu w pielęgniarstwie środowiskowym około 1900 roku* ukazała istotę działań na rzecz zdrowia publicznego polegającą na obserwacji i identyfikacji potrzeb zdrowotnych przez pielęgniarki. Kluczowym czynnikiem poprawy nawyków zdrowotnych, stylu życia, a w konsekwencji zdrowia były silne relacje pielęgniarek z pacjentami, ich rodzinami, lokalną społecznością i lokalną parafią. Przedstawiony schemat zintegrowanych działań ma uniwersalny charakter i doskonale sprawdza się współcześnie.

Kilka wystąpień dotyczyło historii kształcenia pielęgniarek (m.in. w Kanadzie, Norwegii, Niemczech, Polsce, Stanach Zjednoczonych) na przestrzeni wieków. Stworzyło to okazję do porównywania różnych systemów kształcenia oraz dyskusji nad możliwością wykorzystania doświadczeń z różnych krajów i kultur w obecnej rzeczywistości. Interesujący referat, który dotyczył edukacji nauczycieli pielęgniarstwa, przedstawiła Andrea Thiekoetter (Fliehdner FH Düsseldorf) z Niemiec. Autorka dokonała porównania rozwoju edukacji we Wschodnich i Zachodnich Niemczech w latach 1945–1990. Jak wynikało z prezentowanego materiału badawczego, w Niemczech Wschodnich naukowe podstawy pielęgniarstwa (pedagogika medyczna) wdrażano już

Fot. 2. Miejsce zakończenia konferencji, Sala Chiesa w CSF Montedomini – Il Fuligno. Ze zbiorów M. Marcysiak

w 1963 r., wcześniej niż w Niemczech Zachodnich, gdzie kształcenie akademickie pojawiło się po raz pierwszy w latach 90. XX w.

Poruszano również kwestie przywództwa w pielęgniarstwie, odwołując się do działalności Florencji Nightingale, która dzięki swojej charyzmie i argumentom (badania statystyczne) była w stanie wpłynąć na decydentów, aby wprowadzić reformy dotyczące opieki nad żołnierzami i publicznym systemem opieki zdrowotnej. Paradoks silnego przywództwa Nightingale polega na tym, że jednocześnie tworzyła wizerunek zawodowy pielęgniarstwa jako zawodu z powołania. Studiowanie jej dzieł nadal pozwala na interesujące odkrycia, co już zostało przedstawione w wykładzie inauguracyjnym.

Dyskusja nad historią była również pretekstem do dyskusji nad kondycją (społeczną, gospodarczą, zawodową) współczesnego pielęgniarstwa jako zawodu. Przyczyną trudności wydają się przesłanki ekonomiczne. Wysoki poziom opieki pielęgniarstwa przez wieki był zagrożony osłabieniem z powodu cięć budżetowych i braku funduszy edukacyjnych.

Pracowity dzień, oprócz wymiaru naukowego i refleksji nad relacją między przeszłością, teraźniejszością i przyszłością, miał jeszcze wymiar towarzyski. Zakończył się uroczystą kolacją, co sprzyjało ożywionym dyskusjom i nawiązywaniu kontaktów.

Na ostatni dzień Konferencji zaplanowano dwa wystąpienia naukowe, które zamykały obrady (fot. 2).

Profesor dr Karen Nolte – dyrektor Instytutu Historii Etyki Medycyny na Uniwersytecie w Heidelbergu w Niemczech wygłosiła interesujący wykład pt. *Pościel, bańki szklane i butelka z ciepłą wodą – przedmioty praktyki pielęgniarskiej w historii pielęgniarstwa*. Ukazała postęp w pielęgniarstwie na podstawie zmian zachodzących w sprzęcie stosowanym w codziennej praktyce. Prezentacja opatrzona fotografiami uruchomiła wyobraźnię i pozwoliła na niezwykle pouczającą podróż w czasie, a także na istotne wnioski dotyczące znaczenia postępu technologicznego, ale też doświadczeń z przeszłości dla efektów praktyki zawodowej.

Profesor Alessandro Stievano, zastępca dyrektora ds. polityki pielęgniarskiej i zdrowia w Międzynarodowej Radzie Pielęgniarek – koordynator badań Centrum Doskonałości Stypendium Pielęgniarek OPI w Rzymie, zwięźliwie przedstawił wykładem pt. *Historia pielęgniarstwa we Włoszech: przyszłe osiągnięcia i współpraca*. Począwszy od utworzenia Międzynarodowej Rady Pielęgniarek (International Council of Nurses – ICN) – pierwszej międzynarodowej zawodowej organizacji kobiecej w 1899 r., przez realizację wyznaczonych kierunków działań w pielęgniarstwie włoskim, aż do współpracy międzynarodowej, tak ważnej dla rozwoju profesji na świecie.

Podsumowania dokonały przewodniczące konferencji prof. Cecilia Sironi i prof. Anna La Torre, które wyraziły podziękowania dla uczestników, podkreślając jeszcze raz niewątpliwy, przełomowy wkład Florencji Nightingale w reformę opieki zdrowotnej i profesjonalizację zawodu jako ważny punkt odniesienia dla współczesnego pielęgniarstwa inspirujący do aktualnych badań w szerokim zakresie.

Po zakończeniu konferencji uczestnicy mogli wziąć udział w dwóch interesujących wydarzeniach. Jednym z nich było odwiedzenie miejsca urodzenia Florencji Nightingale (fot. 3). Willa pochodząca z początku XV w. położona jest na wzgórzu, na obrzeżach miasta, po drugiej stronie rzeki Arno, za średniowiecznymi murami miasta i bramą Porta Romana. Wąska uliczka prowadzi stromo wśród okalających ją wysokich murów. Stare mury, porośnięte mchem i roślinnością, skrywają zabytkowe wille, ogrody, gaje cyprysowe i sosnowe. Via di Santa Maria Marignolle 2 – to tu znajduje się dom, w którym 12 maja 1820 r. przyszła na świat Florencja Nightingale, córka angielskich arystokratów, którzy na cześć miasta nadali jej imię Florencja. Spędziła tu okres niemowlęcy. Na elewacji zewnętrznej budynku znajduje się tablica pamiątkowa poświęcona Nightingale, która niosła heroiczną pomoc żołnierzom podczas wojny krymskiej i stworzyła pomoc godną cywilizowanego świata (fot. 4). Od 1957 r. w budynku mieści się Zgroma-

Fot. 3. Dom rodzinny Florencji Nightingale (front). Obecnie siedziba Zgromadzenia Sióstr Adoratorek Krwi Chrystusa. Ze zbiorów G. Gierczak

Fot. 4. Tablica upamiętniająca miejsce urodzenia Florencji Nightingale. Tekst: Pamiętamy o wielkim sercu Florencji Nightingale, „Damie z lampą”, urodzonej tutaj 12 maja 1820 r., która czerpała determinację z udreń wojny i heroicznego poświęcenia jako pielęgniarka, aby stworzyć służbę zdrowia godną cywilizowanego świata. Ze zbiorów M. Marcysiak

Fot. 5. Pokój, w którym urodziła się Florencja Nightingale. Ze zbiorów M. Marcysiak

Fot. 6. Szpital Niewińców (wł. Spedale/Ospedale degli Innocenti). Obecnie w budynku mieści się galeria sztuki renesansowej (wł. Galleria dello Spedale degli Innocenti). Ze zbiorów M. Marcysiak

dzenie Sióstr Adoratorek Krwi Chrystusa. W przestronnym holu można zobaczyć stylowe meble, ceramikę i obrazy. Tuż obok znajduje się pokój, gdzie narodziła się Florencja Nightingale. Atmosferę tego miejsca podkreślają fotografie przedstawiające pielęgniarkę, twórczynię nowoczesnego pielęgniarstwa (fot. 5). Florencję Nightingale, znana również jako Dama z lampą, wniosła niezaprzeczalny wkład w rozwój

Fot. 7. Dziedziniec dawnego Szpitala Niewiniątek. Ze zbiorów M. Marcysiak

nowoczesnego pielęgniarstwa. Podczas wojny krymskiej (1854–1856) zorganizowała szpital w Scutari, aby opiekować się chorymi i rannymi żołnierzami. Jej działania i ofiarny wysiłek włożony w poprawę warunków sanitarnych miały ogromne znaczenie w ograniczeniu śmiertelności wśród żołnierzy. W 1860 r. założyła nowoczesną szkołę dla pielęgniarek przy szpitalu św. Tomasza w Londynie. Była autorką pierwszego naukowego modelu opieki nad pacjentem, który opublikowała w książce *Uwagi o pielęgniarstwie (Notes on Nursing: What Nursing Is, What Nursing is Not)*. Uważana jest również za prekursorkę Czerwonego Krzyża, była wzorem dla jego twórcy – Henry’ego Dunanta. Dla uznania jej zasług w 1912 r. ustanowiono Medal Florencji Nightingale przyznawany pielęgniarkom i osobom, które wyróżniły się czynami wymagającymi poświęcenia i odwagi w niesieniu pomocy ofiarom wojen, konfliktów i katastrof.

Drugą z propozycji było zwiedzanie Spadele degli Innocenti. Szpital Niewiniątek ufundowany został przez florencki cech jedwabników i złotników, wybudowany w latach 1419–1424 przez Filippo Brunelleschiego (fot. 6). Renesansowa budowla tworzy harmonijną całość: refektarz, krużganki, akademiki, ambulatorium, pokoje. Spadele degli Innocenti zawsze koncentrował się na pomocy dzieciom jako szpital oraz przytułek dla dzieci opuszczonych (fot. 7). Warto podkreślić, że znajdowało się tu koło-bęben Niewiniątek – „sekretne schronienie przed nieszczęściem i wstydem dla tych, którym miłość nigdy nie

Fot. 8. Obraz *Mistyczne małżeństwo św. Katarzyny Aleksandryjskiej*, Piero di Cosimo. Galeria Ospedale degli Innocenti. Ze zbiorów G. Gierczak

zamknęła drzwi, gdzie matki mogły zostawić swoje dzieci”. To „okno życia” funkcjonowało do czasu zamknięcia szpitala w 1875 r. Obecnie w budynku mieści się galeria sztuki renesansowej – Galleria dello Spedale degli Innocenti, gdzie można podziwiać sztukę renesansową, obrazy w znacznej części poświęcone matce i dziecku. Znajdują się tu m.in. obrazy: Sandro Boticelli – *Madonna z Dzieciątkiem i Aniołem*, Domenico di Michelino – *Maryja chroni dzieci*, Piero di Cosimo – *Mistyczne małżeństwo św. Katarzyny Aleksandryjskiej* (Fot. 8) oraz

Domenico Ghirlandaio – *Adoracja pasterzy* Domenico Ghirlandaio. W muzeum można obejrzeć wystawy przedstawiające funkcjonowanie szpitala i opiekę nad dziećmi. Bardzo ciekawymi eksponatami są medaliony z wizerunkami niemowląt w pieluszkach oraz przedmioty, które zostały przypięte do osieroconych dzieci w przekonaniu, że pomogą je zjednoczyć z rodzicami w przyszłości. Budynek nieprzerwanie od ponad pięciu stuleci służy dzieciom, obok muzeum mieści się również Centrum Badawcze Unicef promujące prawa dzieci.

Konferencja przeszła już do historii, ale wrażenia z tych niezwykłych miejsc i bardzo przyjazna atmosfera, która sprzyjała integracji i wymianie poglądów, długo pozostaną w pamięci, a podjęta dyskusja i współpraca będzie inspiracją do kolejnych dociekań badawczych.

Grażyna Gierczak, Małgorzata Marcysiak